

Prof. Dr. İlhan Tekeli
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Şimdi ben biraz genel bir değerlendirme yapacağım. Onun içinden parça parça bazı yerleri açmaya çalışacağım. Şimdi iki gün sabahtan akşama kadar bu konuları konuştuk ve biliyoruz ki Türkiye çok ciddi bir bölgesel problem ile karşı karşıya. Yalnız ekonomik boyutları ile değil, fiili çatışmaya varan bir boyutu olan bir şey var. Bütün katılımcılara şöyle bir test yapmalarını, içlerine dönüp şöyle bir şey düşünmelerini istiyorum. Acaba bizim bu sorunu burada konuşma biçimimiz içlerini rahatlatmış mı? Bu sorunun, bu kadar çok acil ve önemli olan sorunun ortadan kalkabileceği hakkında ufacık da olsa bir ümit yaratılabildi mi? Yoksa biz alelusul olarak mı konuştuk? Bu sorunun çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bu sorunun Türkiye'deki bölge sorununun temeli olduğunu düşünüyorum. Ben biliyorum ki her birinizin cevabının o soruya olumsuz, benim cevabım da olumsuz. O zaman biz bu işi nasıl çözeceğiz?

Sorunun ciddiyetini biliyoruz. Avrupa Birliği'nin bir ilkesi var, "proportionality" diye bir ilkesi var. Diyor ki elinize aldığınız bir konu varsa bu konuyla uyumlu nitelikte araçları, o güçlü araçları kullanmanız lazım. Eğer o güçlü araçları kullanmıyorsanız o soruyu çözmeye niyetiniz yok. Tabii bunun tersi de geçerli. Yani şöyle bir şey, bir ufak sorunu çözmek için de çok olmayacak kadar büyük güç kullanmak. Sonra yine Avrupa Birliği bunu bize söylüyor. Aman diyor çok güç kullanmayın, aşırı güç kullanmayın diyor son günlerde. Şimdi demek ki ele aldığımız sorun ile ona yaklaşımımız arasında harekete geçirdiğimiz araçlar arasında bir tutarlılık aramamız lazım. Bu tutarlılığı siyasetçiler siyaset kanallarında arayabilirler ama teknisyenler de teknik alanlarda arayabilirler. Acaba bizim kullandığımız kavramlar, bizim yaptığımız analiz biçimi bu sorunu doğru olarak almaya yeterli mi? Acaba nasıl iç tutarsızlıklar taşıyor?

Şimdi böyle bir çıkış noktasından konuşmamı sürdürmeye çalışacağım ve onun sonuçlarını birlikte düşünmeye çalışacağız. Yani ben böyle çok iyi biliyorum da bunların hepsinin yanıtını sizlere vereceğim diye bir iddiada bulunmuyorum ama kaygılar taşıyorum. O kaygıları birlikte paylaşım, birlikte bir fikir geliştirelim diye düşünüyorum. Tabii bu irdeleme yalnız Türkiye için olmayacak. Avrupa için de olacak. Acaba Avrupa'nın getirdiği kavram bütünü kendi içinde ne kadar tutarlı ve onu ne kadar doğru yorumluyorlar? Böyle bir şeyi sürdürmeye çalışacağım. Önce galiba bizim kendi kendimize karşı sorumluluğumuz var. Doğru olma sorumluluğumuz. Biz, buradan çıkarken, bu sorunun üstesinden gelecek iradeye, araçlara ve inanca sahibiz zorunu taşıyabilmemiz lazım. Bunu taşıyamıyorsak bir şey yapamayız.

Şimdi genellikle biz şöyle bir yöntemi kabul ettik çok kaba olarak. Avrupa Birliği var, biz de onun içine girmek istiyoruz ve o dünyada hakikaten bölgesel sorunlara duyarlı olan bir birlik, onun izlediği yolları izlersek ve onların yaptığı hataları yapmazsak, sorunumuzu çözebiliriz gibi bir varsayımımız var temelde. Acaba bu varsayım geçerli mi? Şimdi bu varsayım üzerinden baktığımızda Avrupa Birliği nasıl bir karar veriyor, nasıl bir uygulama yapıyor? Yaptığı şu: Avrupa Birliği alanını istatistikî ünitelere bölüyor, refahın bu istatistiksel üniteler arasındaki farklılaşmasının eşitsizliğine bakıyor ve o eşitsizliğe bağlı olarak bazı yeniden dağıtım mekanizmaları, "redistribütif" mekanizmalar kuruyor, temelde bu. Bunun ismi o konu, ismi bu konu ama yaptığı şey sonunda bu.

Şimdi bu soruya biz nasıl baktık buradaki tartışmalarımızda dedik ki onların yaptıklarına bakarak dersler çıkartalım ve o yanlışları biz yapmayalım. Şimdi bu tutum, şimdi çizdiğim bu tutum acaba başta koyduğum çok önemli bölgesel problemi ele almak için yeterli midir?

2. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 25-26 Ekim 2007, İzmir

Çünkü biz şöyle bir varsayım yapıyoruz, bizim problemimiz bir çeşit programlamada hata yapmama problemidir. Programda hata yapmayabilirsiniz, o program sizin sorununuzu çözmez. O zaman şu soruyu beraber tartışmamız lazım. Avrupa Birliği şöyle bir hedef koyuyor. Diyor ki eşitlik “equality” benim önem verdiğim bir değerdir. Buna karşı çıkmak için hiç bir sebep yok. Gayet humanistik bir değerdir ve biz bunu alır başımıza koruz böylece. Ama o hedefi biraz tartışsak. O hedef nasıl bir hedef?

Biliyoruz ki, şöyle bir sorumuz var. Bir teori var, kocaman bir teori var. Eşitsiz büyüme diye bir teori var. Şimdi biz bu eşitsiz büyüme teorisi karşısına bir eşitlik kriteri koyarak, bunu ortadan kaldırdığımızı varsayıyoruz. Bu niteliği gereği kaçınılmaz olarak idealist bir tutumdur. Bütün idealist tutumların içerdiği zaafılar da vardır. Şimdi bunu söylemiş olmam sizi bir yerde açmazda bırakmak için değil. Başka bir yönteme sıçramak için bir basamak oluşturmaya çalışıyorum. Acaba şimdi bazı analizler yaptık, bazı indeksler yaptık. Biraz önceki oturumda bir arkadaşımız dedi ki Türkiye’nin 5.1 bilmem ne ülkenin ki 1. Yani bir geri kalmışlık olayını, eşitsizlik olayını bir matematiksel süreklilik içinde kavrayabileceğimizi ve bunun marjinal değişikliklerle ortadan kaldırılacağı kabulünü yapmış oluyoruz. Acaba bu olayın bir süreklilik olduğu kabulünü yapma hakkına sahip miyiz? Bu çok ciddi bir metodolojik problem olarak duruyor. Bu eğer biz onu öyle kabul edersek, o zaman Avrupa’nın yaptığı program türü yaklaşımı transfer etmek için hiç bir engel kalmaz. Ama bu bir süreklilik değil de kesiklilikler taşıyorsa, işte o kesiklikleri biraz sonra göstermeye çalışacağım, onu buraya nakletmekle bir şey çözemeyiz. Acaba bu eşitsizlik olayında, eşitsizliği oluşturan nedenler arasında mesela bir basit “redistribution” problemi ile çözülemeyecek kesiklilikler, sıçramalar varsa ne yapacağız? O sıçramalar içinde öyle bir transfer savunulabilir bir şey midir?

Şimdi o zaman diyorum ki eşitsizliği yalnız, demin başta söylemiştim, mekândaki refahın farklılaşması olarak algılamayın. Hem mekânda hem zamanda farklılaşma olarak algılayın. Şimdi bakın öteki analizin içinde zaman boyutu tamamen elimine edilmiştir. Hâlbuki şimdi benim deşmeye çalışacağım ve sorunun derinliğini değiştireceğim ele alış biçiminde zamanda ve mekânda farklılaşma birlikte düşünülebilir. Tabi zamanda ve mekânda farklılaşma dediğim zaman ne demiş oluyorum, her bir eşitsizliğin tarihine bakmak gerek diyorum. Tarihi analizi bilemezseniz bu marjinal olan etkilerle bunu çözemeyiz. Şimdi Türkiye’nin bir temel eşitsizlik probleminin doğuya ilişkin olduğunu biliyoruz. Doğudaki bu eşitsizlik bir tarihsel nedensellik taşıyor mu? 1913 yılında Türkiye için yapılmış bir şey var, analiz var. Buradan biliyoruz ki İstanbul ile doğunun arasındaki gelir farkı 3’dü. Bugün bu 10 civarında. Bu neden oldu? Bunun arkasında hem Sovyet Devrimi var, hem de imparatorluğun çözülüp Türkiye Cumhuriyeti’nin doğması var. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu 3 tane ekonomik sistemden meydana geliyordu. Bu sistemlerden bir tanesi İstanbul merkezli, diğeri Halep merkezli, üçüncüsü de Kahire merkezliydi. Şimdi Doğu Anadolu’nun doğal pazarları, dışa açılması, Batum ve Halep kanalıyla oldu. Şimdi 1920’lerin olayları ile orayı, sınırları kapadık. Bütün ticari ilişkilerini kesti. Yalnız o olmadı. Birinci Dünya Savaşı içinde oranın nüfusu bir taraftan Ermeni tehciri problemi, diğeri taraftan onların müslümanları katletmelerinin toplamı olarak oranın nüfusu yüzde 50 düştü. Yani hem iç pazarı yok oldu, hem dış pazarı yok oldu. Hem de kendi nüfusunu kaybetti.

Şimdi olaya böyle baktığınız zaman ve bunun ancak Cumhuriyet’in onu dış pazara açabilmesi için kendi demiryolu sistemini kurup 1930’lar sonrasında kuzeyden ve güneyden iki demiryolu sistemini geçirebilmesine bağlı. Şimdi bakın burada tabii tarih dersi vermeye kalkmayacağım, şeyi göstermek istiyorum. O geri kalmışlığın gerisindeki tarihsel analizi ve yapıyı bildiğiniz zaman, marjinal müdahalelerle bu işi halledemeyebilirsiniz. Onun için şöyle

bir şey, bizim karşımızda ciddi bir sorun vardır. Bizim bugün kullanmakta olduğumuz araçlar yetersizdir. Bunu bilelim. Tabi alternatifi şimdi arkadaşlarımız bir şeyler yapıyorlar, yapmaya devam etsinler çünkü o kadar olanakları var. Ama biz onunla işin çözüleceğini varsaymayalım. Biz başka şeyler daha bulalım, daha derinden bu işi kavramaya çalışalım. Şimdi burada temelde biz o bölgelerin kalkınması için şeylerini değiştirmek istiyoruz. Oradaki iç dinamikleri yeni şekillerde harekete geçirmek istiyoruz. Bu eşitlik iddiası gibi çok idealist bir iddiadan daha mütevazı bir iddiadır. Ama realist bir iddiadır. Bugün orada bir iç dinamik vardır. O iç dinamik bugünkü eşitsizliği üretmektedir. Benim yapmak istediğim şey o iç dinamiği değiştirerek, bugünkünden daha eşitlikçi bir noktaya gelmektir. Bu bir “redistribution” sorunu değildir. Bu bir yapısal sorundur. Onun için o düzeyde ele almak gerekir.

Şimdi bu bir tarafı olayın. Onu daha götürmeyeceğim. Şimdi soruya Avrupa Birliği’ni de içine alan bir başka sorgulamaya geçmek istiyorum. Ayda arkadaşım sunuşunda bir kavram üzerinde durdu. “Multilevel” ve “multi actor” yönetim kavraması. Şimdi bu aslında bizim doğu sorunumuzun gerisindeki siyasal problemle de çok yakından ilgili, Avrupa’nın siyasal problemi ile de yakından ilgili. Bugün eğer küreselleşen dünyada barış içinde yaşamak istiyorsak; “multi-level, multi-actor governance” meselesini içine hazmetmemiz, bunun olanaklarını çok iyi kullanmamız gerekiyor.

Şimdi, multi-level, multi-actor governance’ın şimdi multi level’ı üzerinde duracağım. Şimdi biliyoruz ki yerellikler var, bölgesellikler var, uluslar var, tabii Avrupa Birliği bağlamında düşündüğümüz zaman Avrupa Birliği var. Şimdi bu multi-level governance’da şunu kabul ediyoruz; her bir düzeyin kendi sorumlulukları, kendi karar alanları vardır ve her birini de demokratik olarak kullanacaktır ve bunun toplamının çok önemli bir özelliği var. Burada her bir düzeyin kendisinin yarattığı bir kimlik vardır her insan üzerinde. Ben hem İzmirliyimdir, hem Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım, hem Avrupa Birliğine girersem onun üyesi olacağım. Yani çok kimliklilik üstüne kurulan bir insan biçimi ve demokrasiye inanan bir insan modeli söz konusu. Bu insan modeli kaçınılmaz olarak barışçı model, barışçı bir insandır. Ama siz bu kimliklerden birini diğer kimlikleri ortadan kaldıracak biçimde dominant hale getirirseniz, bu savaş için de kullanılabilir, çok kötüye kullanılabilir ve Avrupa Birliği’nin temelde çözmek istediği soru budur. Şimdi Avrupa Birliği bize gelip diyebilir: sizde “multi-level governance” çalışmıyor, bölgelere bilmem ne yapmıyorsunuz filan diye sorabilir. Ama galiba önce kendisine sorması gereken bir soru var. Niye Avrupa Birliği’nin projesi tıkanı? Niye Avrupa Birliği Anayasasında tıkanı? Avrupa Birliği bunu aşma problemiyle karşı karşıya. İşte bu “multi-level governance”ı gerçekleştiremediğini gösteriyor. Ulusal kimliklerin diğer kimlikleri bastırması ve anayasa tartışmalarını çıkmaza sokması ile ilgili bir olay.

Aslında biz çözebildik mi? Çözemedik. Bizim durumumuz onlardan daha beter. Şimdi burada hep konuşuldu. Bölge kelimesini kullanmaktan korkuyor Türkiye. Desentralizasyon kelimesini kullanmaktan korkuyor ve bu üniterlik ve ulusalcılıkla birleşmiş bir baskısı, bu sistemin çalışmasını engelliyor ve bu şimdi değil. Bu derin bir bürokratik kültür olarak bulunuyor. Ben bu bölge planlama işlerine 1961 yılında bulaştım. Yani ben 46 senedir bu tür tartışmaların içindeyim. Bu öyle bir noktaya vardı ki 3. plan içinde bütün bölge planlama terimleri temizlendi. Düşünebiliyor musunuz? Bir coğrafya teriminin kullanılmasından korkan bir biçim içinde nasıl “multi-level governance”ı gerçekleştireceksiniz? Nasıl bir “multi-level governance” gerçekleştireceksiniz ki bir katılımcı demokrasiden söz edebilirsiniz. Yani Türkiye’de şöyle bir büyük illüzyon var. Sanılıyor ki, merkezileştikçe doğru karar verilir ve bütünlük sağlanır. Bunun tamamen tersi bilimsel olarak iddia edilebilir. Siz merkezileştirerek

2. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 25-26 Ekim 2007, İzmir

korkular altında bir merkezi, baskıcı yönetim kurduğunuz zaman, bütünleşmenin karşısındaki bütün hareketlerin meşruiyetini sağlamış olursunuz.

Şimdi onun için bu problemi biz bugün doğru dürüst ve sağlıklı bir şekilde tartışmıyoruz. Sağlıklı bir şekilde tartışmamamızın nedeni, bir: bu eşitsizlikle ilgili analiz çerçevelerimiz yanlış. Demokrasi ve demokrasinin mekânsal yansımalarıyla, “territory” ile ilişkileri hakkında doğru olmayan kavramlaştırmalara sahibiz. Eğer bizim kavramlaştırmalarımızda ve metotlarımızda güvenimiz yoksa olayı doğru teşhis etmeye yarayan kavramlara ve onu ortaya koymaya yarayacak doğru yöntemlere sahip değilsek nasıl doğru karar verip nasıl bir ümit yaratacağız. Eğer biz bugün konuştuğumuzda bu konuyu alelusul konuştuk hissini elde ediyorsak ve bunun arkasında bir heyecan göremiyorsak bu soruyu çözecek önemde, çünkü bu bizim bugün Türkiye'nin en önemli sorunu. Bunun çözümüne ilişkin bir ipucu olduğu zaman burada hepimiz kıpır kıpır hale geliriz.

İşte mesele her birimizin burada o proje konuşulduğunda içimizin heyecanla dolması halinde mümkündür. O tüneli ucundaki ışığı gösterebilmelidir. O doğru kavramlarla olabilir. Doğru örgütlenme biçimleriyle ve doğru heyecanlar ile olabilir. Korkularla olmaz. Paranoayalarla olmaz. Olumlu projeye olur ancak.

Teşekkür ediyorum.